

לשוננו לעם

עורכים: ע' איתן ומ' מדן

כרך י, תשי"ט

האקדמיה ללשון העברית
מוגן בזכויות יוצרים

לדמותו של פרופסור יוסף קלוזנר ז"ל

עם פטירתו של פרופ' קלוזנר, מנשיאי ועד הלשון לשעבר וחבר מכובד באקדמיה ללשון העברית, כאילו הלכה מאתנו גם תקופתו. דומה הוא לנו פרופ' קלוזנר כאילן נטוע בשדה מרוחק ממנו במקום ובזמן, אף על פי שנופו פרוש גם על עולמנו, ומפירותיו אנו אוכלים, ועוד יאכלו מהם בני הדורות שיבואו. ואמנם אין תקופה מתה ביום אחד, עוד נותרו לנו אף היום כמה אישים ספורים מתקופה זו, שנתנה לנו את קלוזנר. אבל מיוחד הוא קשר זה של המנוח אל תקופתו, שונה משל זולתו שינוי יסודי. היה היה פרופ' קלוזנר בפעולתו הרב-צדדית — כסופר וכעורך, כמלומד וכמורה, כאיש ציבור וכעסקן — מ י י צ ג את תקופתו בחייה ובחזונו, בגורלה ובתרבותה במלוא ענפיה. הוא היה כאילו דובר התקופה, ואפשר לומר המתורגמן של היצירה שנוצרה ושל התורה שנלמדה בתקופת חייו הארוכים. כל אדם יוצר והוגה דעות — בן תקופתו הוא, בן זמנו ופרי לאותן המסיבות, שרשמיהן קובעים את דרכי מחשבתו בימי נעוריו. אמנם, כשאדם ממשיך לחשוב וליצור, עליו להתחדש ולהסתגל להלך רוח חדש ומשתנה ולתנאי הזמן ההולכים ומשתנים, והתחדשות והסתגלות זו קשות הן לכולנו יותר ויותר, כשבני דורנו הולכים מאתנו, ואנו חיים ופועלים בעולם, שאינו עוד עולמנו. וקשים היו ביותר תנאי ההתחדשות הנדרשת ממנו בחילוף דור דור במשך שנות פעולתו של פרופ' קלוזנר

המנוח, עם כל מה שהתרחש בעולם הגדול ובעולמנו היהודי מאז ראשית קיומו על בימת ספרותנו ועד היום. חיי הסופר העברי וחיי המלומד העברי בדורותינו אינם כחיי הלומדים והמלומדים בתקופות שעברו, בתקופות של שבת עמנו בארצות אירופה עד למאה הי"ט בכלל, שנראות לנו, לפחות היום, כשקטות, כבלתי משתנות שינויים עיקריים. עצם הגלות עובדה קבועה הייתה בעיני בני עמנו ובעיני העולם כולו, ומבנה חיינו בתפוצות נדמה היה לנו כמבנה קיים ועומד, כבלתי ניתן לשינוי עיקרי, ואף רחשושי לבנו לקראת שיבת ציון לא היו בעיקר אלא בבחינת תפילה תמימה, שלא בני אדם יענו עליה במעשים, אלא צור ישראל, כשישלח את משיחו ויגאלנו גאולת עולם.

אף בימי נעוריו של יוסף קלוזנר מחולק היה העולם, וגבולותיו היו מוצבים ייצוב קבוע: ארצות ומדינות גדולות וקטנות, והיהדות שבתוכן, הקיימת בתנאים משלה. ארץ רוסיה הגדולה מכאן, עם האוכלוסיה היהודית שבה, הכבולה בכבלי דיכוי ועוני, יהדות שחייה חיי מסורת, ואך לאט לאט חדרה רוח ההשכלה לתוכה ויצרה שם תרבות עברית וספרות עברית, אף היא מיוחדת לתחום העולם המיוחד לבני עמנו. ומדינות מערב מכאן, עם השוויון המדומה, שניתן שם גם ליהודים, שפירושו גם טשטוש אופייה הלאומי של תרבות ישראל; עם חכמת ישראל, "חכמה" שחקרה את עברנו לשם המדע המפופח ללא כל שאיפה להפוך אותו לסם-חיים ומרפא לרוח עמנו הדרוה, עם בתי המדרש לחכמת ישראל על מלומדיה הגדולים, בהונגריה, באוסטריה ובגרמניה, אשר משם יצאו שלוחותיה ליתר הארצות, ובאותה תקופה קמו וצצו ניצני הציונות, הרוחנית והמדינית גם יחד,

זו אשר בין נציגיה הגדולים היו אחד העם מכאן ובנימין זאב
הרצל מכאן.

בתקופה זו נתגבשה דמותו הרוחנית של יוסף קלוזנר,
ובתקופה זו כאילו תכנן לו העילוי הצעיר תכנית לחייו ולכל
פעולתו לאורך ימים, ואין חייו אלא ניסיון גדול להגשים תכנית זו.
שקבע לעצמו בימי עלומיו. כבר אז כונן את דרכו לגבי הציונות,
לגבי תחיית לשוננו העברית ולגבי פעולתו במדע. בחוברתו
"שפת עבר שפה חיה" הוא קובע את כיוון פעולתו בלשון;
במאמריו הראשונים נסללה דרכו בראיית הספרות העברית,
שהיא בשבילו מבע ומכשיר בהחייאת הלשון ובהחייאת תרבותנו;
וכשקלוזנר הצעיר יוצא לגרמניה, להיידלברג, כדי לזכות בתואר
דוקטור לפילוסופיה באוניברסיטה זו, אשר חוקר האשורולוגיה
והספרות החבשית קארל בצולד היה בה מורו העיקרי, תכניתו
אתו, והיא שמכוונת את לימודיו; את הנושא לעבודת הדוקטור
שלו הוא בוחר לא בתחום האשורית או החבשית, אלא הוא נושא
יהודי: "הרעיון המשיחי בישראל" — כהבעה למדע "שימושי",
לכשתרצו, מדע לשם המטרה של גאולת רוח ישראל ושל גאולת
האנושות ברוח ישראל. ואם למד שפות אחרות וספרויות אחרות,
הרי הוא מביא דוגמאות מתוך ספרויות אלו בתרגום עברי
ב"השילוח", שהוא עורכו, בשביל הקורא העברי. גם בעבודות
מדע אלו אין לבו רואה את תפקידו במחקר גרידא, אלא הוא
המתורגמן הגדול, המקרב את מסקנות המדע ללב הקורא העברי
כדי להעשיר את תרבותנו בחיים מתוך אוצרות העבר. ובכל
המשך עבודתו המדעית זאת היא דרכו. אין הוא עוסק במקורות
שבמקרא או שבתלמוד לשם עצמם, לשם פתירת הקשיים שבהם,

לשם בירור הנוסח או אף לשם בירור העובדות ההיסטוריות
 לעצמן, אף על פי שגם בעיות אלו אינן מזניח, כשפתרון נחוצ
 לשם המטרה העיקרית: למצות מתוך המקורות כל מה שיגדיל
 ויפאר את תרבות ישראל בלבות העם. וגם כשהוא חוקר את
 תולדות הבית השני ואת תולדות הנצרות מלפני ישו ועד אחרי
 פאולוס, אין כוונתו אלא לנצל את הטמון ביצירות או ביוצרים
 של עבר זה, אשר שרשיו ביהדות, לשם תרבותנו אנו בחיים.
 וכשהוא כותב על סופרים גדולים, ובייחוד על הספרות העברית
 החדשה, הוא מדעת או שלא מדעת, רואה את עצמו כמתורגמן
 הגדול, כאילו מתרגם את דברי השירה, הקשים והסתומים לרוב
 הקוראים, לפרוזה, לפרוזה פשוטה וקלה, כדי שלא יאבד כל
 דבר טוב ויפה שבה אף בשביל בני העם, שאין ביכולתם לקלוט
 את יצירת הגדולים בלי הסבר ופירוש.

ומכאן גם עמדתו ופעולתו בתחום הלשון העברית, בתחום
 זה שעבדנו בו אתו יחד, ושהשמיץ בו את עצמו לגבי הרבה
 מבעיותינו. גם כאן אין הוא חוקר להנאתו סתם, גם כשהוא דן,
 למשל, בבעית צורתה של מלה במקורות; עיקר כוונתו להעשיר
 ולשפר את לשוננו החיה. כבן לאותה תקופה של ראשונים, אשר
 בעיקר מותר היה להם להכניס מלים חדשות לשימוש המצומצם
 של הימים האלה, הוא אביהן של כמה מלים כגון "עיפרון"
 וכדומה, מלים שנוצרו ללא פקפוק, שמא אפשר למצוא הבעה
 מדויקת יותר למושגים כאלה; והרואה את לשוננו החיה כיצירה
 היסטורית, יזכור את קלוזנר כאחד מיוצריה החשובים, על יד
 אליעזר בן־יהודה, דוד ילין ואחרים. היו לו כללים מסוימים
 בגישתו אל בעיות הלשון, כללים שלא תמיד גם אנו יכולנו לקבל

אותם פשוטם כמשמעם. אם נטה קלוזנר להכריע בין לשון ראשון, לשון התנ"ך, ללשון אחרון, לשון המשנה והתלמוד, לטובת הלשון האחרון, קשה להתעלם מן העובדה, שלא באה תחיית לשוננו על פי קביעת כללים, אלא שלא כמתכוון מתוך זכירת המקורות, כראשון כאחרון יחד, בתודעת לומדים ומשכילים אלו, שהחלו לדבר עברית ולכתוב על חיי ימינו בעברית. קלוזנר כתב גם מילון עברי מעשי, ומקומו באותה התפתחות של מילונים קטנים, הולכים וגדלים, שכתבו גם בן-יהודה, דוד ילין, יהודה גרזובסקי-גור, ואשר מתוכם יצא גם מילונו המקיף יותר של גור, ומילונים חדשים וחדשים היוצאים ומתפרסמים, מושלמים יותר ויותר, והמלווים את התפתחות לשוננו. קלוזנר שאף ללשון, אשר הכול בה, ואף חשב, קצת בדומה לדרכו של אליעזר בן-יהודה בחידושיו בלשוננו, שאפשר להכניס ביטויים מתוך לשונות קרובות ורחוקות, אם אך נוכל לתת להן צורה מתאימה לדרכי לשוננו העברית. ואמנם על ידי תחיית לשוננו בפי אלפים ורבבות נוצרה תודעה לשונית חזקה, שאינה ניתנת עוד לכפייה, ומובן, שגם הרחבת הלשון דרכים חדשות לה היום, שלא כתקופה זו, אשר שורשי עבודתו של פרופ' קלוזנר המנוח היו נטועים בה.

בעית יסוד זו, עד כמה נוכל עוד לקיים ולחזק את קשר לשוננו אל לשון המקורות, ועד כמה עלינו ללכת בדרכים אחרות, בעיה זו לא פסקה מלהעסיק גם את המנוח, וכדאי להזכיר כאן את ניסיונו להוציא אחד מספרי המקרא, את נבואתו של עמוס הנביא, כאילו בתרגום ללשון ימינו. אין ספק זה מתאמר להיות פירוש מלא לדברי עמוס, אלא גם כאן ניסיון להציל את עיקר

תוכנו של הספר על ידי תרגום ללשון פשוטה ומובנת יותר, ללשון פרוזה במקום לשון הנבואה הנשגבה של ימי הקדם. גם כאן קלוזנר הוא המתורגמן הגדול, וכוונתו להעשיר את רוחם של אלו, אשר הלשון העברית היא בשבילם דבר של יום יום, כאילו דבר של חולין.

אך במלים ספורות נזכיר עוד את קלוזנר כמורם של רבים המעריצים אותו, את קלוזנר החבר, קלוזנר, נשיא ועד הלשון לשעבר וחבר האקדמיה ללשון העברית, שראה כל תפקידיו אלה מתוך מצפון מלא דאגה מתמדת לטובת הציבור, לטובת הכלל והפרט יחד. לא היה כמוהו לחריצות ולשקיפה למסירות ולעומק ההרגשה של האחריות המוטלת עליו, וכאילו עליו בלבד, אף כשהיו רבים הפועלים על ידו והחייבים לפעולה כמוהו. כולנו, ובמיוחד גם אני, זוכרים לו טובה רבה על עזרתו ועל עצתו. מעולם לא חס על כוחו ועל זמנו, הן בעריכה, הן בכתיבת מאמרים — וכבן תקופה שעברה כל מה שכתב כתב בידו, ומעולם לא הזדקק למכונת הכתיבה — והן בדברי נאום והרצאה או בפנייה אל שרים וגדולים, כשנדרש לכך.

יוסף קלוזנר הלך מאתנו, ועמו הלכה, כאמור, גם התקופה, כל הדור ההוא, אשר ידע את יוסף בראשית דרכו ובעיקר פעולתו, שלמדו להעריצו כדובר לרגשותיהם ולשאיפותיהם הם. אבל גם אנו, שעדיין אנו חיים ומתאמצים להתחדש ולהסתגל לתנאים המתחלפים של חיים אלו, עומדים אנו בהערצה בפני בניין גדול זה, שבנה מורנו ורבנו, פרופ' יוסף קלוזנר, במדע ובחיים בשטחים הרבה, וביניהם בלשוננו העברית. ובאקדמיה זו ללשון העברית נשמור את זכרו לברכה לאורך ימים.